

Boekbesprekingen

HULP EN BIJSTAND

Loes van der Valk, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid. Armeazorg in Nederland 1912-1965*. Amsterdam: Stichting Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 1986

R. Knecht, *Regels en redelijkheid in de bijstandsverlening. Participerende observaties bij een Sociale Dienst*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1986

Loes van der Valk heeft haar dissertatie de titel *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid* gegeven, een variant op de meer bekende uitdrukking "van gunst naar recht". De ontwikkeling waarnaar dit begrippenpaar verwijst wordt gekenmerkt door toenemende overheidsbemoediging op het terrein van materiële hulpverlening aan behoeftigen, terwijl kerkelijke en particuliere organisaties (samen het particulier initiatief genoemd) in dit opzicht aan belang inboetten.

In dit boek wordt deze verschuiving in kaart gebracht aan de hand van een groot aantal gegevens: gegevens over de aantallen bedienden door respectievelijk particuliere organisaties en gemeentelijke overheden, gegevens over de bedragen die door het particulier initiatief en door gemeenten aan armenzorg werden uitgegeven, over de hoogte van de uitkeringen aan bedienden. Misschien is het te wijten aan het globale karakter van de bestaande armenzorgstatistieken, aan de grote lacunes in het beschikbare cijfermateriaal en aan de sterke regionale verscheidenheid dat de conclusies die uit deze gegevens getrokken worden niet altijd even helder zijn. De beschouwing over de vraag of armen er in de loop van de beschreven periode - ook relatief - op vooruit gegaan zijn lijdt bijvoorbeeld aan een gebrek aan betrouwbare gegevens, hoewel een duidelijk antwoord geloof ik ook ontweken wordt uit angst zich te positief over de ontwikkelingen uit te laten.

Een van de interessante vragen die in dit boek behandeld wordt is de vraag waarom het particulier initiatief, dat in

de Armenwet van 1912 nog het primaat over de financiële hulp aan armen kreeg toegewezen, deze taak zo snel aan de overheid overliet. Loes van der Valk noemt het veelgehoorde argument dat het particulier initiatief niet in staat was de stijgende nood ten tijde van de Eerste Wereldoorlog en de daarop volgende crises te lenigen, te simplistisch. Maar ze laat onvoldoende zien waarom kerkelijke en particuliere organisaties zich dan zo gemakkelijk neerlegden bij hulpverlening door de overheid. Als belangrijkste oorzaak noemt de schrijfster een mentaliteitsverandering niet bij de armverzorgers, maar bij de armlastigen. Zij deden minder vaak een beroep op het particulier initiatief en legden vaker een voorkeur aan de dag voor hulp van overheidswege, daarin gestimuleerd door de uitbreiding van sociale verzekeringswetten en van werkloosheidsregelingen die de hulp door de overheid als een recht erkenden. Het ontbreken van verzet tegen deze ontwikkeling, nadat het particulier initiatief zich bij de voorbereiding van de Armenwet met succes zo sterk had gemaakt, blijft evenwel verbazing wekken en zou meer verklaring behoeven.

Een vraag die hier direct op aansluit is waarom gemeenten tegemoet kwamen aan de groeiende behoefte aan overheidshulp, en waarom sommige gemeenten dat zoveel sneller en royaler deden dan andere. Van der Valk laat wel zien dat de manier waarop de openbare armenzorg was georganiseerd geen invloed had op de verschillen tussen gemeenten, maar een verklaring voor de toenemende bereidheid van gemeentelijke armenzorgorganen om hun hulp uit te breiden wordt niet gegeven.

Zo'n analyse geeft de schrijfster wel van de toenemende bemoeiing met armenzorg door de centrale overheid. In de mijns inziens beste hoofdstukken van het boek wordt uiteengezet hoe de nationale overheid, ondanks de heersende doctrines van staatsonthouding en gemeentelijke autonomie, zich steeds meer met armenzorgvraagstukken ging bezighouden. Vóór de Tweede Wereldoorlog was deze overheidsbemoeienis een bijproduct van de Rijkssteunregelingen voor werklozen, die een afbakening met armenzorgregelingen nodig maakten. De schrijfster maakt aannemelijk dat na de Tweede Wereldoorlog staatsingrijpen op dit terrein nauw samenhang met verschillende vormen van interdepartementale rivaliteit: een steeds weer opblazende strijd tussen de departementen van Binnenlandse Zaken, Sociale Zaken en later Maatschappelijk Werk, die elkaar de verantwoordelijkheid voor bepaalde groepen armen die buiten het stelsel van sociale verzekeringswetten vielen, betwistten.

Van pauperszorg tot bestaanszekerheid zou een "rijk" boek genoemd kunnen worden, omdat het veel informatie bevat die in deze precieze vorm nog niet beschikbaar was. (Wel vallen sommige onderwerpen, zoals de asocialiteitsbestrijding waarover bladzijdenlang wordt uitgeweid, buiten het hoofdthema van het boek.) Het boek zou echter aan kracht gewonnen hebben als deze grote hoeveelheid materiaal was gepresenteerd aan de hand van een strakkere probleemstelling en met een duidelijker theoretische visie op de beschreven ontwikkeling.

Waar de aanvaarding van de Algemene Bijstandswet het einde markeert van de door Loes van der Valk beschreven periode, daar vormt het functioneren van deze wet het centrale thema van het proefschrift van Robert Knegt, *Regels en redelijkheid in de bijstandsverlening*.

De schrijver van dit boek is vooral geïnteresseerd in de manier waarop ambtenaren deze wet uitvoeren. De cruciale rol van uitvoerende ambtenaren voor de uiteindelijke toepassing van wetten en daarmee voor de manier waarop burgers met deze wetten in aanraking komen vindt wetenschappelijk steeds meer erkenning, maar empirisch onderzoek naar de dagelijkse praktijk van het ambtelijk handelen is nog schaars. Knegt sluit met zijn onderzoeksvraag aan bij het in de rechtssociologie omstreden probleem of het gedrag van ambtenaren beïnvloed wordt door bestaande rechtsregels, of dat deze regels alleen een legitimerende functie achteraf hebben. Hij kiest al snel voor de eerste zienswijze en concentreert zich vervolgens op de vraag hoe ambtenaren in bureaucratische organisaties met regels omgaan, hoe zij deze interpreteren en toepassen in specifieke situaties en of in hun handelen bepaalde patronen te herkennen zijn.

Met deze vraag voor ogen deed Knegt onderzoek bij een Sociale Dienst in een grote stad. Op één afdeling daar heeft hij drie maanden lang meegedraaid, het optreden van bijstandsamtenaren geobserveerd, gesprekken gevoerd en documenten en dossiers bestudeerd. Deze methode leverde interessante inzichten op over het doen en laten van ambtenaren bij het afhandelen van verschillende soorten bijstandsaanvragen.

De onderzoeker laat zien hoe bijstandsamtenaren een typologie van gevallen hanteren - zoals "ex-WW'ers", "verlaten vrouwen", "schoolverlaters" - en hiermee bepaalde gedrags- en levenswijzen associëren. Cliënten die perfect aan zo'n

type voldoen leveren weinig problemen op, cliënten die hiervan op de een of andere manier afwijken vestigen extra aandacht op zich en worden bijvoorbeeld eerder onderworpen aan nader onderzoek.

Als een van de voordelen van bureaucratische organisaties geldt dat persoonlijke voorkeuren van ambtenaren geen rol zouden spelen. Dit onderzoek laat zien dat ook ambtenaren zelf zich ervan bewust zijn dat bij hun besluitvorming over al dan niet toekennen van een uitkering subjectieve gevoelens meespelen, zowel bij de beoordeling van verschillende individuen als bij de stellingname ten opzichte van bepaalde typen gevallen: "verlaten vrouwen" ondervinden meer sympathie dan "weggelopen minderjarigen". Zulke voorkeuren komen tot uiting in de manier waarop de regels geïnterpreteerd worden, in de manier waarop bepaalde informatie wordt benadrukt dan wel onderbelicht. Maar niet alleen persoonlijke voorkeuren, ook praktische, organisatorische overwegingen spelen mee in de besluitvorming; zo vermijdt men zoveel mogelijk beslissingen die extra veel tijd zouden kosten of weerstand van superieuren zouden uitlokken. De redelijkheid van beslissingen wordt, zoals de schrijver aan het eind van het boek nogmaals uiteenzet, niet alleen afgemeten aan de mate van conformiteit aan bestaande regels, maar ook aan andere criteria, zoals "de belangen van de cliënt" of het goed functioneren van de organisatie.

Niet alle bijstandsamtenaren komen direct in contact met aanvragers van een uitkering. De bijstandsmatenschappelijk werkers verzorgen de relatie met cliënten; zij rapporteren aan hun groepschef, die de uiteindelijke beslissing neemt. Nog hoger in de hiërarchie staan de hoofden van wijkkantoren die over bepaalde afwijzingen moeten beslissen; moeilijke gevallen tenslotte worden afgehandeld in een centrale commissie waarin de directie een zware stem heeft.

Het hoofdstuk waarin de verhouding tussen ambtenaren en cliënten wordt beschreven geeft een indringend beeld van de problemen die de "dubbele" positie van de bijstandsmatenschappelijk werkers oplevert. Zij zijn enerzijds hulpverleners die de cliënten zoveel mogelijk moeten bijstaan, anderzijds onderzoeksamtenaren die moeten nagaan of de claims op een uitkering gerechtvaardigd zijn. Beide oriëntaties laten zich moeilijk verenigen en vormen een bron van spanning, met name voor die bijstandsmatenschappelijk werkers die zich vooral tot de hulpverleningstaak voelen aangetrokken, een oriëntatie die velen in hun opleiding

hebben meegekregen. Soms zien deze hulpverleners zich genoodzaakt hun controletaak toch uit te voeren en ontpoppen zich zo voor de cliënt als een "wolf in schaapskleren", soms worden zij in hun hulpverlenersrol teleurgesteld door het bedrog van cliënten. Knegt beschrijft hoe zij zich tegen dergelijke teleurstellingen trachten te wapenen door een - collectief - cynisme en door de hulpverlenersrol te reserveren voor "zielige gevallen", terwijl ze "linkerds" alleen als onderzoeksambtenaar tegemoet treden.

Aan het eind van het boek doet de auteur een poging het optreden van ambtenaren in een typologie onder te brengen. In feite ontwerpt hij twee typologieën, een voor het handelen van bijstandsmaatschappelijk werkers (hulpverleners en onderzoeksambtenaren), een voor dat van ambtenaren op een organisatorisch hoger niveau. In het handelen van de laatstgenoemden herkent hij drie "stijlen van regeltoepassing", de ambtelijke stijl (men streeft naar strikte toepassing van de regels), de politieke stijl (professionele en persoonlijke overwegingen domineren) en de pragmatische stijl (men zoekt naar de meest werkbare oplossing). Hoe deze drie stijlen zich verhouden tot de stijlen van de bijstandsmaatschappelijk werkers wordt niet duidelijk gemaakt, zoals ook de vraag waarom bepaalde ambtenaren de ene dan wel de andere stijl hanteren niet wordt gesteld.

Zulke vragen komen trouwens in het hele boek niet aan de orde. De schrijver probeert het ambtelijk handelen te beschrijven en te benoemen zonder naar een verklaring daarvan te zoeken, of de beschreven situatie te verbinden met verderreikende sociologische noties. Een opmerking over de grote mate van zelfbeheersing die ambtenaren in de omgang met cliënten aan de dag leggen wordt bijvoorbeeld niet gevolgd door een beschouwing over de machtsverhoudingen tussen ambtenaren en cliënten die zo'n opmerking in een breder perspectief zou plaatsen. In dit opzicht is het proefschrift wat "mager". Daar staat tegenover dat de nauwkeurige en genuanceerde beschrijving van de manieren waarop bijstandsambtenaren tot hun beslissingen komen een belangwekkend beeld geeft van het functioneren van een bureau-cratistische hulpverleningsorganisatie en van de wijze waarop het "recht op bijstand" in de dagelijkse praktijk gestalte krijgt.

Ali de Regt

SOCIALE GESCHIEDENIS VAN WEST-EUROPA

H.A. Diederiks, D.J. Noordam, G.C. Quispel,
P.H.H. Vries, *Van agrarische samenleving naar
verzorgingsstaat*. Groningen: Wolters-Noordhoff,
1987

Dit boek, geschreven door vier Leidse historici, wil een inleidend overzicht geven van de sociale geschiedenis van West-Europa vanaf de vijftiende eeuw. West-Europa is daarbij nader ingeperkt tot vier landen die samen beschouwd worden als het Westeuropese "kernegebied": Engeland, Frankrijk, Nederland (exclusief de Zuidelijke Nederlanden) en Duitsland (ruwweg het gebied van de Duitse staat na de eenwording van 1871). In afzonderlijke hoofdstukken worden achtereenvolgens demografische ontwikkelingen (inclusief huwelijkspatronen en gezinsverhoudingen), sociaal-economische ontwikkelingen en "sociale verhoudingen en mentaliteit" beschreven, eerst voor de periode tot ongeveer 1750, vervolgens voor de tijd van de industrialisering daarna. Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk over "de komst van de verzorgingsstaat" en een samenvattende "terugblik".

Behalve geografisch hebben de schrijvers zich ook in theoretisch opzicht beperkingen opgelegd door één begrip centraal te stellen: *modernisering*, en dit grotendeels te verenigen tot economische ontwikkelingen: commercialisering en industrialisering. Dat laatste komt naar voren in de omschrijving van "modernisering" als "die processen die ertoe leidden dat samenlevingen meer en meer gingen lijken op industriële samenlevingen" (p. 27).

Modernisering is een omstreden begrip, omdat er uiteenlopende betekenissen aan worden toegekend en omdat het gemakkelijk geassocieerd kan worden met unilineair evolutionisme, vooruitgangsgeloof en Westerse vooringenomenheid. Diederiks c.s. lijken zich hier niet erg om te bekommeren. Zonder op de theoretische controverses rond het begrip in te gaan, bewaren ze echter voldoende afstand van al te rechtlijnige en éénlijnige interpretaties van "het moderniseringsproces". Variaties en fluctuaties interesseren hen minstens evenzeer als overeenkomsten en continuïteiten. Veel nadruk leggen ze bijvoorbeeld op de geografische verschillen in agrarische ontwikkeling, met name tussen die gebieden die tot diep in de negentiende eeuw gekenmerkt bleven door wat hier genoemd wordt "het peasant-model" (Frankrijk, Zuid- en Oost-Nederland, Duitse gebieden) en gebieden waar de landbouw

al vroeg op commerciële leest werd geschoeid (Engeland, West- en Noord-Nederland). Het beeld van een rechtlijnige ontwikkeling wordt ook genuanceerd door aandacht voor lange conjunctuurgolven - hier in anglicistisch jargon "seculaire trends" genoemd - en de gevolgen daarvan voor verschillende bevolkingsgroepen. Dat modernisering voor grote groepen over lange perioden eerder verarming dan vooruitgang met zich meebracht is een stelling die in dit boek duidelijk en overtuigend verdedigd wordt.

Lokale verscheidenheid wordt ook getoond in talrijke grafieken en tabellen, die cijfers bevatten over onderwerpen variërend van de gemiddelde huwelijksleeftijd van vrouwen te Colyton, 1550-1799, tot de samenstelling van de beroepsbevolking op de Veluwe, in Overijssel en in Friesland in de achttiende eeuw. Dergelijke gegevens zijn heel informatief, en vaak ontleend aan recent onderzoek. In het algemeen geven de auteurs er blijk van goed thuis te zijn in de relevante sociaal-historische literatuur.

Tegelijk vertoont dit boek grote tekortkomingen in zowel stilistisch als theoretisch opzicht. Een eigen visie, die deze inleiding boven het niveau van het plichtmatig naverellen had kunnen uittillen, ontbreekt, evenals een duidelijke systematiek. In plaats daarvan krijgt de lezer in het eerste hoofdstuk (door H.A. Diederiks) een wonderlijk ratjetoe van willekeurige en onderling tegenstrijdige onderscheidingen voorgeschoteld. Ik zal de lezers van deze recensie er niet mee vermoeien en volsta met te verwijzen naar de bladzijden 19 (2x), 24, 26 en 28.

Van belang in dit verband is alleen het onderscheid tussen demografische, "economisch-sociale" en "sociaal-mentale" aspecten (p. 19), dat terugkeert in de indeling van de volgende hoofdstukken. De volgorde demografie-economie-mentaliteit suggereert een causale keten waarin demografische ontwikkelingen als bepalend worden beschouwd voor economische, die op hun beurt aan ontwikkelingen op het mentale vlak ten grondslag zouden liggen; maar over de (mogelijke) aard van dergelijke verbanden wordt niets verduidelijkt. Opvallend afwezig in deze driedeling is het terrein van de politiek, wat theoretisch slecht te verdedigen is maar correspondeert met de impliciete opvatting van sociale geschiedenis als de geschiedenis van het niet-politieke. Ook hier ontbreekt enige argumentatie.

Volgens de expliciete omschrijving in dit boek is het ter-

rein van de sociale geschiedenis niets anders dan "de menselijke samenleving", en de sociaal-historische benadering "sociaal-wetenschappelijk" (p. 24). Sociale geschiedenis wordt hier dus praktisch gelijkgesteld aan sociologie! De verwachting die deze omschrijving wekt wordt echter een bladzij verder alweer weggenomen met de mededeling dat "in dit handboek ... theorievorming niet op de voorgrond zal staan". Dat laatste blijkt een understatement: al worden zo nu en dan sociologische begrippen gebruikt (sociale stratificatie, de drie gezagstypen van Weber) en al wordt hier en daar werk van een socioloog besproken (Barrington Moore, Wallerstein), van een sociaal-wetenschappelijke benadering, waarin empirische gegevens en abstractere theoretische noties telkens met elkaar geconfronteerd worden, is geen sprake.

Was dat maar waar. Het opmerkelijke van deze inleiding is juist de combinatie van sociaal-historische geavanceerdheid (waar het de verwerking van nieuwe onderzoeksresultaten betreft) en sociaal-wetenschappelijke naïviteit (waar het gaat om meer algemene omschrijvingen en verklaringen). Zo bevestigen de schrijvers ongewild de nog steeds bestaande kloof tussen geschiedenis en sociale wetenschappen. Terwijl ze aan de ene kant blijk geven van gevoel voor sociale verscheidenheid en historische specificiteit, vallen ze aan de andere kant telkens weer terug op de simpelste typering en verklaringen. Zo noemt Diederiks als een van de kenmerken van "de industriële samenleving" dat "de sociaal-politieke ordening" gebaseerd is op "gelijkheid van alle burgers voor de wet, op de soevereiniteit van het volk als geheel. Dat laatste houdt in dat het staatsgezag bij het volk als geheel berust..." enz. (p. 22). In het volgende hoofdstuk verklaart D.J. Noordam het typerende Westeuropese huwelijkspatroon - late huwelijken, veel ongehuwden - uit het collectieve streven de bevolkingsgroei laag te houden: "Doordat de sterfte een te onzekere factor was om een bevolkingspolitiek op te baseren (??), was het huwelijk het belangrijkste instrument om tot de gewenste, beperkte bevolkingsgroei te komen" (p. 50). Een verklaring dus die voorbijgaat aan elementaire sociologische noties als het onderscheid tussen motieven en functies, en de onbedoelde sociale consequenties van menselijke handelingen. Is het nu echt nodig Noordam c.s. erop te wijzen dat bevolkingen doorgaans in omvang toe- of afnemen zonder dat er een collectieve bedoeling aan ten grondslag ligt?

Elders stelt G.C. Quispel de vraag waarom juist in West-

Europa steeds meer arbeidsbesparende technieken werden uitgevonden. Antwoord: "De middeleeuwse mens hechtte er groot belang aan zijn christelijke plicht te vervullen. Hiervoor is uiteraard tijd nodig; hoe minder de mens werkt, hoe meer tijd hij over heeft voor de vervulling van zijn geestelijke behoeften. Dit had tot gevolg dat men zocht naar arbeidsbesparende middelen" (p. 180). Originelere kritiek op de Weber-these zal zelden geformuleerd zijn!

Ook de strikte beperking tot de landen Frankrijk, Engeland, Nederland en Duitsland strookt niet erg met een sociaal-wetenschappelijke aanpak. Eerder past zo'n afbakening bij het traditioneel-historische adagium van "eenheid van tijd, plaats en handeling", waarbij aan de beschrijving, het vertellen van het verhaal, de voorrang wordt gegeven boven de systematische verklaring. Ter verdediging van de keuze voor deze vier gebieden wordt opgemerkt dat deze sinds de late Middeleeuwen het "economisch zwaartepunt" van Europa vormden, waar het moderniseringsproces "het eerst" optrad, - een bewering die voorbijgaat aan de toch niet geheel onbelangrijke aanzetten tot dat proces in bijvoorbeeld Italië en Vlaanderen. Een bezwaar tegen de strikte beperking tot de vier genoemde landen is ook het gevaar van anachronismen: nationale grenzen worden teruggeprojecteerd op een verleden waarin die grenzen nog niet bestonden of veel minder betekenden. De auteurs laten soms wel enigszins blijken zich van dit bezwaar bewust te zijn, maar anderzijds wordt in het inleidende hoofdstuk doodleuk opgemerkt dat omstreeks 1450 "het proces van staatsvorming min of meer afgerond" was (p. 16).

Dit boek is te haastig en te slordig in elkaar gezet, zoals ook blijkt uit het ontbreken van literatuurverwijzingen in de tekst en van een index. Als dit boek bedoeld was als een pleidooi voor de integratie van geschiedenis en sociale wetenschappen, dan is dat helaas niet gelukt. Ook als meer traditioneel sociaal-historisch overzicht is deze inleiding niet erg geslaagd te noemen. Diederiks, Quispel, Noordam en Vries hadden zich in elk geval meer tijd moeten gunnen en een strenge eindredacteur in de arm moeten nemen alvorens hun manuscripten naar een al te gretige uitgever te brengen.

Nico Wilterdink

CHINEZEN IN NEDERLAND

G. Benton en H. Vermeulen (red.), *De Chinezen*. Muiderberg: Coutinho, 1987, 195 pp.

De Chinezen vormen in Nederland een tot nu toe weinig aandacht trekkende etnische groep, of het moet zijn door krantenberichten over Chinese 'triades'. Van de opgang die 'Asiatics' - naast Chinezen ook Vietnamezen, Koreanen en Japanners - als succesrijke groep op dit moment in de Verenigde Staten maken is hier geen sprake. Toch is er wel iets aan het veranderen: er komt meer aandacht voor China en de Chinese taal, recent zond de NOS drie documentaires uit over Chinezen in Nederland, en ook de Chinezen zelf lijken meer op de voorgrond te willen treden. *De Chinezen* is daarom de moeite van het lezen waard: het is de allereerste publikatie over *alle* in Nederland wonende Chinese groepen. Het boekje biedt bovendien veel literatuurverwijzingen en geeft een adressenlijst van Chinese organisaties.

Menige Nederlander denkt bij Chinezen waarschijnlijk alleen aan 'de Chinees' waar hij zijn nassi of bami eet. Ouderen herinneren zich misschien nog de pinda-Chinees van voor en vlak na de oorlog en wie in een Gouden Gids op zoek gaat naar een arts, tandarts of specialist verbaast zich wellicht over het betrekkelijk grote aantal medici met Chinese achternamen.

De drie genoemde groepen hebben ieder hun eigen migratiegeschiedenis, die soms al in de jaren twintig is begonnen. De Chinese artsen, bijvoorbeeld, komen vrijwel nooit uit China, hun land van herkomst is Indonesië. Chinezen uit China zelf zijn er niet zoveel: ongeveer 8.500. De meeste Chinezen in Nederland komen uit het kleine dorpje San Tin bij Hong Kong of uit Hong Kong zelf. Hoeveel Chinezen er precies in Nederland wonen is onbekend. Benton en Vermeulen schatten hun totale aantal op ongeveer vijftig duizend - maar het kunnen er ook tien duizend meer zijn - verdeeld over zo'n zes groepen migranten waarvan enkele de Nederlandse nationaliteit bezitten. 'De Chinezen' in Nederland zijn zo'n heterogene groep dat ze onderling waarschijnlijk meer verschillen dan 'de Nederlanders'. De Chinezen hebben uiteenlopende culturele oriëntaties, spreken verschillende talen en bezitten ook niet allemaal dezelfde nationaliteit. De beschaafd Nederlands sprekende Peranakan die in de jaren vijftig of zestig uit Indonesië is geëmigreerd heeft weinig gemeen met de restauranthouder uit Hong Kong, of de Hoa uit

Vietnam.

Het boekje van Benton en Vermeulen is voor een algemeen publiek geschreven. De twee omvangrijkste stukken zijn tevens de minst antropologische of sociologische. Het ene biedt een lezenswaardige - maar niet onbekende - historische beschrijving van de lotgevallen van de Chinese minderheid tussen 1910 en 1940. Sommige Chinese mannen uit deze groep zijn met Hollandse vrouwen getrouwd. Hun kinderen zijn dus van gemengde afkomst en het is jammer dat we niets over hun ervaringen te horen krijgen. Het andere stuk levert een gedetailleerde beschouwing over de rechtspositie van Chinezen in Nederland. De schrijver laat zien dat er nog steeds enkele, soms bijna geheime, rechtsregels speciaal voor Chinezen bestaan. Een voorbeeld is de bepaling in de Geheime Benelux Beschikking dat een visum aan "een vreemdeling van Chinese landaard" die zich in een van de landen wil vestigen alleen mag worden afgegeven na overleg met het ministerie in het betrokken land. In de praktijk worden deze regels echter steeds minder gehanteerd.

De eerste Chinese immigranten, vanaf het begin van deze eeuw, waren zeelieden die tussen Nederland en Nederlands-Indië op en neer voeren. Sommigen bleven in Nederland achter en vestigden zich in de Rotterdamse wijk Katendrecht, in de jaren dertig de grootste Chinatown van Europa, en rond de Binnen Bantammerstraat in Amsterdam. Daarna kwamen er Chinezen uit Noord-China die zich hier als kleine handelaren vestigden, of als marskramers door Nederland en Duitsland rondtrokken. Vanaf 1911 woonde nog een klein aantal andere Chinezen in Nederland: studenten uit Nederlands-Indië. Veel zijn het er niet geweest: bij elkaar hebben zo'n vijf honderd Chinezen uit Nederlands-Indië in Nederland gestudeerd. Ze keerden vrijwel altijd terug naar Nederlands-Indië. Na de Tweede Wereldoorlog volgden nieuwe Chinese immigranten: uit Indonesië en vooral Hong Kong. De laatste groep kwam dikwijls via familieconnecties in de Chinatowns van Amsterdam en Rotterdam naar Nederland. Weer later emigreerden Chinezen uit Suriname en ook onder de Vietnamese bootvluchtelingen die hier zijn opgenomen bevinden zich families van Chinese afkomst.

Ieder van deze groepen wordt in één of enkele hoofdstukjes behandeld. Daarbij wordt hun positie in het land van herkomst toegelicht; de nu nog bestaande relaties met familie of leden van de clan in het land van herkomst komen aan de orde, en hun levensomstandigheden alhier worden beschreven.

Een apart hoofdstuk gaat over het Chinese restaurantwezen, een ander besteedt aandacht aan de Chinees als patiënt. De kwaliteit van deze hoofdstukken is nogal wisselend en ze zijn soms wel erg kort.

De twee stukken over de Chinezen uit Indonesië hebben de verdienste dat het vrijwel de eerste publikaties over deze groep zijn, maar ze blijven erg globaal. In het korte hoofdstukje over de tweede generatie Peranakans wordt vooral de vraag naar de eigen identiteit belicht. Vragen zoals hoe gaat deze tweede generatie Peranakans om met de grote druk van hun ouders om te kiezen voor een academische (medische) opleiding, hoe ligt hun oriëntatie op andere beroepen en zijn hun ambities in vergelijking met die van hun ouders minder geworden, worden slechts heel kort aangestipt.

Het bijzondere van de Peranakans is dat er onder hen zoveel academici, vooral medici, zijn. Er is in de Nederlandse geschiedenis waarschijnlijk geen andere groep nieuwkomers te vinden met zo'n hoog opleidingsniveau. Als nieuwkomers zijn ze slechts te vergelijken met de Hugenoten, de Sefardische Joden, of de Vlamingen die na de val van Antwerpen naar Nederland vluchtten. De Peranakans die hier naar toe zijn gekomen behoren bovendien bijna allemaal tot de eerste generatie uit de Chinese handelsminderheid in Nederlands-Indië die de overstap maakten naar academische beroepen. Wat ons in de gesprekken die we zelf hebben gehouden met Chinese artsen van de eerste generatie migranten vooral trof, was de blijkbaar grote ambitie van hun ouders om hen in de jaren twintig en dertig een westerse academische opleiding te geven. Deze ambitie koesteren de artsen ook weer voor hun eigen kinderen, maar dat gaat nu soms met generatieconflicten gepaard.

Behalve in het restaurantwezen bestaat er in Nederland geen Chinese handelsminderheid. En doordat de restaurants door heel Nederland heen zijn gevestigd, is er ook geen omvangrijke Chinatown ontstaan, zoals dat in San Francisco of New York het geval is. Amsterdam fungeert weliswaar als centrum, zelfs voor Chinezen uit België en Duitsland, maar ook daar is rond de Binnen Bantammerstraat de concentratie van Chinese bewoners gering. De Chinatown in Katendrecht bestaat niet meer.

Drie groepen Chinezen stammen uit handelsminderheden in hun land van herkomst: naast de al genoemde Peranakans, ook de

Chinezen uit Suriname en die uit Vietnam. De Chinezen uit Suriname en Vietnam waren, in tegenstelling tot de meeste Peranakans, meestal nog in de handel werkzaam. In Nederland is dat niet meer zo. Het is jammer dat het boekje aan die positie van Chinezen als handelsminderheid zo weinig aandacht schenkt. Alleen John Kleinen wijst er op dat de economische problemen van de Vietnamese Chinezen in Nederland groot zijn. Hier is - in tegenstelling tot enkele andere landen - geen handelsgemeenschap aanwezig die hen kon opvangen en is het door de vele wettelijke bepalingen ook erg moeilijk om opnieuw in de handel te beginnen. Maar misschien wonen de Vietnamese Chinezen nog te kort in Nederland om te stellen dat ze niet meer in de handel terecht zullen komen. Er zijn op veel markten al kraampjes met Vietnamese lekkernijen te vinden. Bovendien lijkt het ons nog te vroeg om te zeggen dat hun economische positie slecht zal blijven. Want ook succesrijke handelsminderheden hebben wel enkele generaties nodig voordat de stap naar andere beroepen wordt gezet.

Er wordt in Nederland vaak zorgelijk over etnische minderheden geschreven, ook dit boekje ontsnapt er niet helemaal aan. Dat is jammer, want bij de Chinezen kunnen zowel problemen als successen genoemd worden. Economische problemen waren en zijn er zeker. Doordat de Chinese restaurants de laatste jaren veel slechter zijn gaan lopen, is bij veel restauranthouders de financiële nood groot geworden. Binnen de Chinese gemeenschap was het ook lange tijd niet gebruikelijk om bij de overheid een beroep op sociale voorzieningen te doen, zelfs niet als bedrijven daartoe het recht hadden. Bovendien zijn de Chinezen pas sinds kort een 'erkende' etnische minderheid zodat ze lange tijd niet op extra overheidssteun konden rekenen. Inmiddels wordt die steun soms wel verstrekt zodat bijvoorbeeld kinderen op eigen gesubsidieerde scholen onderwijs in de Chinese taal kunnen volgen om op die manier het contact met de eigen cultuur te behouden, een verlangen van veel ouders.

Hier en daar wordt in het boekje vermeld dat Chinese kinderen moeilijkheden in het Nederlandse onderwijs ondervinden. Het is nog maar de vraag of die er inderdaad zijn. Beschikbare gegevens bevestigen die onderwijsproblemen in ieder geval niet. Uit de rapportage over de door het CITO afgenomen eindtoets voor 1987 komt iets anders naar voren. Chinese leerlingen - daar vallen niet de kinderen van Peranakans onder, want die hebben de Nederlandse nationaliteit - in de zesde klas van de lagere school blijken op de CITO-toetsen

gemiddeld niet alleen beter te scoren dan Turkse en Marokkaanse leerlingen (notoir slechte presteerders in het huidige onderwijs) maar ook beter dan Antillianen en Surinaamse Creolen. Het totale prestatieniveau van de Chinese leerlingen ligt weliswaar lager dan dat van de Nederlandse, maar bij opsplitsing naar taal- en rekentest blijkt dat die achterstand veroorzaakt wordt door de lagere score op de taalvaardigheidstoets. Chinese kinderen scoren daarop overigens hoger dan Antillianen en Surinaamse Creolen die van huis uit toch meer Nederlands spreken. Bij de rekentoets ligt het prestatieniveau van de Chinese leerlingen echter hoger dan van welke groep ook, inclusief de Nederlandse kinderen (1).

Of Chinezen in Nederland binnen enkele generaties de overstap zullen maken naar hoog gewaardeerde professionele beroepen, zoals dat elders is gebeurd, valt op dit moment uiteraard nog niet te zeggen. Amerikaans onderzoek laat zien dat de onderwijsprestaties van Chinese leerlingen binnen een generatie na vestiging in de Verenigde Staten enorm stijgen, waarna ook hun sociale mobiliteit buiten de eigen etnische groep sterk toeneemt. Dat daarbij de eigen identiteit voor een deel gehandhaafd blijft, geeft aan dat maatschappelijk succes en economische integratie niet gepaard hoeft te gaan met volledige assimilatie. Ook bij toenemende assimilatie zal de nadruk op hoge onderwijsprestaties waarschijnlijk gehandhaafd blijven. Hirschman en Wong vermoeden dat: "the very high levels of Asian-American education may well continue even though other aspects of Asian-American culture are losing their distinctiveness" (2). In *De Chinezen* wordt aan zulke kwesties geen aandacht besteed, maar het zou de moeite waard zijn om daar ook in Nederland onderzoek naar te doen.

H. Schijf & A.M. The

Noten

1. *Eindtoetsbulletin*, CITO Instituut voor Toetsontwikkeling, september 1987, p. 4.
 2. C. Hirschman en M.G. Wong, "The Extraordinary Educational Attainment of Asian-Americans: A Search for Historical Evidence and Explanations", *Social Forces*, 65 (sept. 1986), 24.
-

KENNIS IS MACHT

Eliot Freidson, *Professional Powers. A Study of the Institutionalization of Formal Knowledge*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1986, 241 pp., f 65,60

In theoretisch opzicht heeft sociologische studie van de professies de laatste decennia weinig vooruitgang geboekt. Deze constatering vormde voor Eliot Freidson aanleiding om dit onderzoeksgebied in kaart te brengen en zich nogmaals te verdiepen in de verschillende debatten die over dit onderwerp zijn gevoerd. In 1961 schreef Freidson zijn eerste boek over de medische stand en sindsdien is hij één van de belangrijkste schrijvers over de professionalisering, in het bijzonder in de gezondheidszorg.

In zijn nieuwe boek *Professional Powers* geeft Freidson een heldere en beknopte uiteenzetting van de controversen en dilemma's die zich in het onderzoek naar professies hebben voorgedaan, waarbij hij soms een eigen oplossing geeft voor de door hem beschreven problemen. Het boek is mooi opgebouwd: de hoofdstukken volgen logisch op elkaar, op een manier die bij schrijvers van mindere kwaliteit het gevaar van schoolseheid in zich zou dragen. Vragen worden op een bedriegelijk heldere manier beantwoord, maar ieder antwoord roept een reeks nieuwe vragen op die in het volgende hoofdstuk aan de orde komen. Wat Freidson te vertellen heeft is niet altijd even nieuw, maar de kracht ervan ligt vooral in de breedte van zijn betoog en in de systematische wijze waarmee hij de verschillende argumenten naar voren brengt.

Kennis is macht. Wat deze uitspraak betekent is een van de kernvragen van *Professional Powers*. Het boek is geschreven als een correctie op de grove manier waarop de relatie tussen kennis en macht in de literatuur over professies wordt behandeld. Kernwoorden worden niet of slordig gedefinieerd, begrippen worden niet verbonden met menselijk handelen. Naar de toepassing van kennis - op scholen, in ziekenhuizen of in andere instellingen - is weinig onderzoek gedaan. Freidson ziet de gedachte dat "(...) knowledge is impressed like some ghostly rubber stamp on a passive humanity (...)" als niet meer dan een aanname die door het gebruik van retorische termen, zoals hegemonie, dominantie en sociale controle, kracht wordt bijgezet. Dergelijke kleurrijke beelden geven een 'grand view' op de werkelijkheid, maar ze laten veel over aan de verbeeldingskracht van de lezers.

Freidsons aanpak is anders. Hij streeft niet naar de formulering van een abstracte theorie, maar naar een gedetailleerde analytische beschrijving van professionele instellingen en van professies - in het bijzonder van hun wettelijke, politieke en organisationele status. Daarbij beperkt hij zich tot de Verenigde Staten. Zijn boek is echter meer dan dat: het biedt materiaal voor de verdere ontwikkeling van een sociologie van de professies. Juist in dat opzicht is het ook voor niet-Amerikanen interessant.

Professional Powers gaat over macht die gebaseerd is op 'formele kennis', op rationele, gespecialiseerde, in theorieën en abstracties geformaliseerde kennis, die per definitie is voorbehouden aan een elite. De dragers van deze kennis worden benoemd met begrippen als 'intellectuelen', 'de intelligentia', 'deskundigen' en 'professionelen'. Freidson geeft de voorkeur aan het laatste begrip omdat daarin wordt verwezen naar de kenmerkende manier waarop deze specialisten in hun levensonderhoud voorzien. Voor het uitoefenen van macht doet niet alleen de aard van hun kennis ter zake, maar gaat het ook om de economische omstandigheden waaronder deze kennis kan worden voortgebracht, overgedragen en toegepast. Het onderscheid tussen professie en semi-professie doet daarbij niet ter zake.

Daarmee zijn de onduidelijkheden echter geenszins opgelost. Over weinig begrippen bestaat zo weinig overeenstemming als over het begrip professie. Freidson illustreert dit door een semantische geschiedenis van het begrip te geven, met alle tegenstrijdigheden en verwarring vandien. Ook academisch sociologen geven een verschillende betekenis en waardering aan het begrip. Wat deze schrijvers echter met elkaar gemeen hebben, is dat zij het begrip 'professie' veelal op generaliserende wijze gebruiken, los van de specifieke historische en nationale context.

Wie is wel en wie is niet een 'professional' - ieder antwoord op deze vraag heeft iets willekeurigs. Om die reden gaat Freidson uit van formele en officiële definities en van de instellingen die deze concepties ondersteunen en uitwerken. Zo werkt hij met de beroepscategorieën die ook in de volkstelling worden gehanteerd - waarbij hij laat zien welke methodologische moeilijkheden daaraan kleven. Hij vestigt de aandacht op de rol van beroepsverenigingen in de wetgeving en op verschillende vormen van juridische besluitvorming, die de positie van professionelen raakt. Dit officiële perspectief heeft in pragmatische zin autoriteit.

Daarin worden de wettelijke, politieke en economische grenzen gesteld, waarbinnen het alledaagse professionele werk plaats vindt.

Om in hun levensonderhoud te voorzien beschikken vertegenwoordigers van de professies over verschillende hulpmiddelen. Wat is kenmerkend voor hun positie op de arbeidsmarkt? Als individuen zijn ze, zoals bekend, door een diploma, een graad, een certificaat gekwalificeerd om bepaalde soorten werk te verrichten. Deze vorm van 'occupational credentialing' maakt het professionelen mogelijk het aanbod van formeel bevoegde vertegenwoordigers te beperken. Daarnaast beïnvloeden zij de vraag naar hun diensten, op een wijze die Freidson aanduidt met de term 'institutional credentialing'. Daarmee bedoelt hij dat een bepaalde organisatie de kwalificaties krijgt om les te geven, om zieken te verplegen, om bejaarden te verzorgen op een manier die door de een of andere gezaghebbende instantie aanvaardbaar wordt geacht - "(...) through institutional credentialing, shelters are provided for professionals in particular positions in organizations". Bepaalde posities, bepaalde banen en bepaalde werkzaamheden worden op deze manier voorbehouden aan mensen met formele getuigschriften.

Freidson relateert de bewering dat professionele beroepsbeoefenaars hun geprivilegieerde positie aan het verliezen zijn. Al is het aanzien van bepaalde professionelen, zoals artsen, verminderd, bij een vergelijking met andere beroepsgroepen blijven zij de hoogste prestige-cijfers halen. Ook de marxistische visie, dat professionelen in een kapitalistische politieke economie hun onafhankelijkheid zouden hebben verloren en dat zij minder dan vroeger in staat zouden zijn hun werk naar eigen inzicht in te richten, blijkt bij nader inzien betrekkelijk. Een dergelijke interpretatie overschat de onafhankelijkheid van professionelen in het verleden en gaat eraan voorbij dat vertegenwoordigers van het gros van de professies al vanaf hun ontstaan in dienst van instellingen werkzaam waren. Wie proletarisering van professionele beroepsbeoefenaars meent waar te nemen, gaat uit van een verzameling losse individuen en veronachtzaamt de bescherming die beroepsverenigingen en 'sheltering institutions' hun leden op de arbeidsmarkt bieden.

Freidson behandelt verschillende aspecten van de macht van professionelen in hun werksituatie. Professionele beroepsbeoefenaars onderscheiden zich van gewone 'blue-collar' én

'white-collar' werknemers door hun beslissingsbevoegdheid en door hun technische autonomie. Maar daarbij is sprake van een paradox: ze kunnen in hun dagelijks werk naar bevind van zaken handelen, maar ze zijn hulpeloos en afhankelijk als het gaat om de voorwaarden waaronder ze werken - "they are organizationally impotent even though technically autonomous". Ze kunnen niet beslissen over de financiële en andere middelen die bepalend zijn voor het soort werk dat ze kunnen doen en hoe ze dat kunnen doen - een gegeven dat veel professionele beroepsbeoefenaars de laatste jaren aan den lijve hebben ondervonden.

Aan de andere kant ontleen ze de macht waarover ze beschikken, behalve aan hun diploma's, juist aan hun positie als werknemer binnen een bureaucratie. Al worden zij in hun bewegingsvrijheid beknot door de structuur van de organisaties waarin ze werken, in deze instellingen zijn zij de 'gatekeepers' van wenselijke goederen, maken zij uit wie als patiënt mag worden opgenomen, wie een diploma krijgt uitgereikt, wie in aanmerking komt voor een uitkering in het kader van de Ziektewet.

Kennis houdt alleen in een bepaalde betekenis en onder bepaalde voorwaarden macht in. In dat opzicht is het boek van Freidson overtuigend. Wil je meer weten over de verhouding tussen kennis en macht, over de invloed van kennis, dan is het noodzakelijk om je te verdiepen in de manier waarop kennis vertaald wordt in handelen. Wie academische kennis in de praktijk brengt, maakt van deze formele kennis 'working knowledge'. Hoe dergelijke toepassingen eruit zien is afhankelijk van de eisen - van een organisatie en van cliënten - waarmee professionelen in een bepaalde baan te maken krijgen. Door de roldifferentiatie binnen de professies, tussen bijvoorbeeld mensen van de praktijk, bestuurders, onderwijzers en onderzoekers, kan deze 'working knowledge' sterk uiteenlopen, net zoals de belangen en perspectieven van deze groeperingen. Dergelijke verschillen komen tot uitdrukking in de mate en de aard van de invloed die deze specialisten op grond van hun kennis kunnen uitoefenen.

Het boek *Professional Powers* geeft een goed beeld van de stand van zaken op het gebied van de professies en het onderzoek daarnaar. Bovendien kan het onderzoekers een leidraad geven bij het formuleren van interessante en genuanceerde vraagstellingen. Freidson staat theoretisch én empirisch sterk. Om die reden is zijn benadering van een

veel besproken en omstreden onderwerp als professionalisering voor een breed publiek de moeite waard.

Rineke van Daalen
